

Tutkimus suomen kielen toistokonstruktiosta

Matti Räsänen: *Päivä päivältä enemmän ja enemmän. Suomen toistokonstruktiota.* Helsinki: Yliopistopaino 2010. 237 s.

ISBN 978-952-92-7992-0 (NID.),

ISBN 978-952-10-6561-3 (PDF).

Matti Räsänen väitöskirja *Päivä päivältä enemmän ja enemmän: Suomen toistokonstruktiota* on ilmestynyt yliopiston julkaisusarjassa, kuten viime aikoina yhä useammat väitöskirjat. Nykyisinhän monet yliopistot suosittelevat väitöskirjojen julkaisemista jopa yliopiston omissa sähköisissä sarjoissa. Kansainvälinen käytäntö onkin väitellä painamattomalla työllä ja tarjota vasta muokattua käsikirjoitusta kustantajalle. Niinpä viime aikoina monilla humanistisilla aloilla väitöskirjojen julkaisukäytännöt ovat muuttuneet niin, että yhä harvempia on ilmestynyt perinteisen kustantajan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sarjoissa. Keväällä 2011 otettiin seuraava askel, kun SKS päätti muuttaa kustannustoimintansa kansainvälisten tieteellisten käytäntöjen mukaiseksi siten, että vuoden 2012 alusta lähtien se ei enää julkaise väitöskirjoja vaan vasta väitöskirjoista muokattuja tieteellisiä teoksia. Tämä uusi käytäntö on entistä parempi tekijän kannalta sikäli, että hänellä on vielä väitöksen jälkeen mahdollisuus ottaa huomioon saamaansa palautetta ja muokata tekstiään. Käytäntö on myös kustantajan kannalta parempi sikäli, että väitöskirjat eivät juuri ole olleet kirjatyypinä kaikkein myyvimpiä, joten kirjan onnistunut muokkaaminen suuremman yleisön luettavaksi voisi kannattaa.

Matti Räsänen väitöskirjan aihe on sellainen, että se voisi kiinnostaa laajem-

paa yleisöä kuin pelkästään kielentutkijoita. Räsänen aiheena ovat nimittäin sellaiset suomen kielen toistokonstruktiot kuin *tunti tunnilta, kylki kyljessä, pottu pottuina, ei tipan tippaa, tuttuakin tuntuupi, puhuu ja puhuu, kasvaa kasvamis-taan* jne. Tällaisissa rakenteissa toistuu tietty leksikaalinen aines niin, että toiston osapuolia kytkee yhteen tietty morfeemiaines, tyypillisesti taivutusmorfeemi tai sidesana. Aihetta on aiemmin käsitelty suomen kielen näkökulmasta vain lyhyesti ja hajanaisesti. Muiden kielten toistoa on tutkittu laajemminkin, ja erityisesti englannin ja ruotsin kielen toistoa käsittelevät tutkimukset ovat tarjonneet Räsäselte teoriataustaa.

Tutkijan elämää ja toimintaa hallitsevat erilaiset ”kalmanrajat” (deadline). Usein tiukkojenkin aikataulujen hallitsemassa tiede-elämässä Matti Räsänen kaltaiset yksilöt ovat poikkeuksia. Räsänen kertoo väitöskirjansa alkusanoissa, kuinka aloitti 1994 tutkijakoulussa ”Kielellinen merkitys ja sen prosessointi”, sai 1999 apurahan väitöskirjan viimeistelyyn ja siitä kymmenen vuoden kuluttua, vuonna 2009, toisen apurahan tutkimuksensa loppuunsaattamiseen. Väitöskirjan valmistumista on siis edeltänyt pitkä kypsyttely.

Räsänen tutkimus on hioutunut valmistumisprosessin kuluessa selkeärakenteiseksi. Räsänen määrittelee tavoitteensa tiiviisti heti alussa: ensiksikin lyhyiden toistorakenteiden materiaallinen kuvaus, toiseksi toiston tehtävien eli funktioiden kuvaus ja kolmanneksi toistokonstruktioiden produktiivisuuden ja fraasiutumisen kuvaus. Tarkemmin hän selvittää

mainittuja tavoitteitaan II luvun alussa. Nämä kolme tavoitetta ovat tarkoituksenmukaisia, mutta ne saavutetaan vaihtelevassa määrin: riittävän laajan aineiston ansiosta ensimmäinen tavoite saavutetaan kiitettävästi, kun taas toinen tavoite saavutetaan vain valikoiduilta osin ja kolmannesta tavoitteesta jää paljon saavuttamatta, vaikka Räsänen onnistuuakin esittämään siihen liittyviä hyviä näkökohtia. Silti kaikki kolme kysymystä kannattaa esittää, koska myöhempi tutkimus voi täydentää vastauksia niiltä osin kuin ne jäävät avoimiksi.

Räsänen ottaa aiemman tutkimuksen huomioon etenkin nojautumalla ruotsin ja englannin toistoa koskeviin tutkimuksiin. Suomen kielen tarkastelu niiden tuella on mielekästä jatkoa aiempaan tieteelliseen keskusteluun. Räsänen lähdeluettelo on laaja ja monipuolinen, mutta monien lähteiden hyödyntäminen on yllättävänkin vähäistä. Fennistiikan osalta tähän lienee syynä se, että suomen kielen toistoa on aiemmin käsitelty varsin fragmentaarisesti. Harmillista tosin on, että monia lähdejulkaisuista ei ole onnistuttu kunnolla integroimaan omaan tutkimukseen siten, että niiden anti olisi sulateltu ja hyödynnetty tarkoituksenmukaisesti. Esimerkiksi aspektia käsitteleviä tutkimuksia on mukana runsaasti, mutta aspektitermit ja verbien aspektuaaliset luokat ovat osittain sekaisin. Tekijä perustelee termienkäyttöään seuraavasti (s. 9): ”Tämän työn kannalta ei ole olennaista aspektisysteemin luokittelu ja vedenpitävyys sinänsä vaan paremminkin se, millä jaotteluilla toiston tehtäviä voidaan havainnollistaa yksinkertaisella tavalla ilman kohtuutonta spekulatiota käsitesisällöillä ja uppoutumista käsittehistoriaan.” Tällainen asennoituminen termistöön on lukijalle pettymys, sillä väitöskir-

jalta odottaisi mahdollisimman selkeää termien käyttöä.

Kirjassa on mukana sikäli käytännössä tarpeettomia lähteitä, että niihin viitataan vain esitettäessä aivan yleisesti tunnettuja asioita (esim. Inkelas-Zoll s. 27) tai niissä siteerataan tarpeettomasti aivan yleisesti tunnettujen termien määritelmiä (esim. Frawley s. 56). Varmuuden vuoksi voi toki tunnettujakin termejä määritellä, mutta kun niiden käyttö on kielentutkimuksessa täysin johdonmukaista, yleisesti tunnetun termin määritelmän tueksi ei odottaisi lähteitä väitöskirjatason opinnäytteissä. Muutamia lähteistään Räsänen tyytyy vain mainitsemaan viitteenomaisesti, kuten sivulla 30: ”Taideproosalle ominaisia retorisia keinoja ja tyylikuvioita ovat selvitelleet muun muassa Attridge (1994), Giddey (1994) ja Heusser (1994) sekä jo tämän jakson luvussa 1.1 mainittu Vickers.” Näistä Giddey ja Heusser mainitaan vain tämän yhden ainoan kerran, Attridge ja Vickers kumpikin lisäksi toisen kerran. Räsänen siis pelkäästään mainitsee osan lähteistään avaamatta lukijalle tarkemmin sitä, mistä niissä tarkkaan ottaen on kysymys. Myönteisesti ajatellen tällaista ratkaisua voi puolustaa sillä, että näin muodostuu aiheeseen liittyvän kirjallisuuden bibliografia, mutta nykyisenä sähköisten hakujen aikana tällainen bibliografia vanhenee nopeasti ja jää väistämättä puutteelliseksi.

Räsänen teksti on sisällöllisesti enimmäkseen selkeää, mutta sitä rasittavat monet teknisuonteiset oikeinkirjoitusvirheet (”deminutiivivuutta”, ”kategorioinnissa” jne.) ja erityyppiset tekniset lapsukset. Kirjan luettavuuden kannalta on harmillista esimerkiksi se, että kun sivuilla 6 ja 7 esitellään kirjan myöhempiä lukuja, niin luvulle IV tarjotaan esittelyn

eri kohdissa toisistaan poikkeavat sisällöt – lukija voi joutua ymmälleen, kunnes ehkä tulee ajatelleksi, että ilmeisesti lukujen numerointi on jossain vaiheessa editointityötä muuttunut, sillä myöhempienkään lukujen sisältö ei vastaa johdannossa esitettyä. On vahinko, että huomattavaa työpanosta edellyttäneen, laajaan aineistoon perustuvan tutkimuksen luettavuutta vähentävät tällaiset huolimattomuusvirheet. Tärkeämpää on kuitenkin, että sisällöllisesti teksti on pääosin selkeää, vaikka jonkin verran käsitteellistä variaatiota esiintyy – mahdollisesti siksi, ettei samoja termejä joutuisi toistelemaan, tai mahdollisesti lähteiden erilaisen käsitteiden käytön takia. Termien ja käsitteiden kirjava käyttö voi hyvinkin olla yhteydessä siihen, että Räsänen tutkimusote on avoimesti eklektinen (s. 14).

Tutkimuksen tavoitteet huomioon ottaen on erinomaista, että aineisto on riittävän perusteellinen, siis laadullisesti relevantti ja määrällisesti riittävä. Se käsittelee ennen muuta Helsingin yliopiston tietokonekorpuspalvelimelta (UHLCS) saadun viiden miljoonan sanaesiintymän aineiston, jota Räsänen kutsuu perusaineistoksi. Tämä aineisto antaa hyvät mahdollisuudet kvantitatiiviseen tutkimukseen, sillä sen varassa on tarkoitustenmukaista tehdä laskelmia ja vertailuja eri toistokonstruktiotyypin taajuussuhteista. Osoittautuu esimerkiksi, että pelkästään kolmen yleisimmän tyypin (*päivästä päivään*, *päivä päivältä* sekä *X ja X*) yhteensä 446 esiintymää edustavat yli puolta kyseisen perusaineiston kaikista toistorakenne-esiintymistä, joita kaikkiaan on noin 800.

Räsänen on täydentänyt perusaineistoaan internetistä, sanoma- ja aikakauslehdistä sekä kirjoista kokoamallaan ai-

neistolla. Tämän täydennyskeruun pohjana olleen kielimateriaalin laajuus ei ole täsmällisesti selvillä, mikä on käytännön syistä ymmärrettävää, koska aineisto on koottu hyvin pitkän ajan kuluessa vaihtelevilla tavoilla. Täydennysaineisto vaikuttaa kyllä laajalta, sillä toistorakenteita siinä on peräti n. 1 200, joista erilaisia nelisensataa. Kaikkiaan tällainen atk-korpusta täydentävä aineisto on hyvä lisä tutkimukseen, koska sen avulla saadaan kattavampi käsitys varsinkin harvinaisista toistorakenteista.

Räsänen tutkimusmenetelmä on empiirinen kartoitus toistorakenteiden esiintymisestä ja käyttöyhteyksistä sekä rakenteiden intuitiopohjainen analyysi. Räsänen käsittelee metodejaan laajimmin II luvun 2. jaksossa, jossa hän esittelee myös teoreettisia vaikutteitaan ja kuvausformalismiaan. Käytetyt menetelmät sopivat aiheeseen luontevasti.

Räsänen tutkimuksen päätulokset ovat selkeän konkreettiset. Asettamiensa tavoitteiden mukaisesti hän on kartoittanut monipuolisesti suomen kielen toistokonstruktiota. Tutkimuskohteen osittaisen produktiivisuuden takia tyhjentävä kartoitus ei onnistuisikaan, sillä uusia konstruktiota syntyy jatkuvasti. Tutkimuksen tärkein tulos onkin juuri toistokonstruktioiden luokitus ja keskeisten toistokonstruktioiden kartoitus. Tämän-tyyppisissä tutkimuksissa onnistunut luokitus sinänsä on saavutus, koska siitä ilmenee suoraan, millaisiin pää- ja alatyyppeihin tutkittavat kielenilmiöt jakautuvat. Ansiokasta on edelleen, että Räsänen tarkastelee erottamiensa konstruktiotyypin koostumusta asiallisen informatiivisesti ja saavuttaa näin kiistattomasti ensimmäisen ja tärkeimmän tutkimustavoitteensa, toistorakenteiden materiaalsen kuvauksen.

Itse konstruktioiden materiaalisen kuvauksen lisäksi Räsänen on analysoinut vakuuttavasti monien konstruktioiden funktioitakin, mutta järkevää kyllä hän ei ole pyrkinyt tässä tyhjentävyyteen, mikä johtaisi helposti ylitulkintoihin. Affektisen funktion käsittelyn yhteyteen olisi sopinut enemmänkin pohdintaa voimasanatyyppistä, josta Räsänen tarjoaa vain yhden esimerkin sivulla 60 (*hemmetin hemmetti*), sillä tämä toistokonstruktio kuuluu suomen kielen mitä affektiivisimpaan toistoon ja olisi ansainnut tilaa paremmin kuin runsaat eksoottisia kieliä käsittelevät tekstirönsyt, joita esitetään mm. toiston funktioita käsiteltäessä. Mahdollisesti jokin tabu oli estänyt väittelijää käsittelemästä tätä voimasanatyyppiä pelkkää lyhyttä mainintaa enemmän.

Konstruktioiden kartoituksen ja niiden funktioiden pohtimisen lisäksi Räsänen tavoitteena on käsitellä produktiivisuutta ja fraasiutumista. On paikallaan pohtia tätäkin teemaa, mutta kovin pitkälle Räsänen ei pääse etenemään sen käsitelyssä – ilmeisesti siksi, ettei metodisia välineitä asian pitemmälle menevään selvittämiseen ole löytynyt. Kyseessä on silti kiinnostava avaus mahdollisia jatkotutkimuksia varten, joskin eräitä tämän tutkimusteeman lähtökohtia voi olla tarpeen arvioida uudelleen – esimerkiksi pohdita tarkemmin sitä, miten lentäviksi lauseiksi kehittyneet käänöslainat osaltaan vaikuttavat tiettyjen toistokonstruktioiden produktiivistumiseen.

Tulosten esittelyssä ja johtopäätösten teossa Räsäsellä on terve linja: hän ei liioittele saavutuksiaan, mutta ei myöskään vähättele niitä, vaan osoittaa ymmärtävänsä realistisesti sen merkityksen, mikä hänen työllään on. Rakenteeltaan Räsänen käsikirjoitus on johdonmu-

kainen. Kieliasu on sisällön osalta enimmäkseen selkeä, vaikka tiettyä terminologista variaatiota esiintyykin.

Räsänen suhtautuu terveen kriittisesti sekä aiempaan tutkimukseen että teorioihin, joista on valinnut itselleen sopivan kokoonpanon. Hän osoittaa ymmärtävänsä, millaisia rajoituksia aineistossa on, ja hänellä on realistinen käsitys työnsä tieteellisestä merkityksestä. Omaperäisyyttä ja itsenäisyyttä osoittaa erilaisten teoreettisten vaikutteiden muokkaaminen käytännölliseksi aineistoa prosessoidaksiksi lähestymistavaksi. Toisaalta eklektisyys teorian ja tutkimusotteen osalta sekä vahva aineistosuuntautuneisuus liittyvät siihen, että käsiteltävän tutkimuksen tavoitteet eivät ole teoreettisesti kunnianhimoisia. Räsänen tutkimuksen suurin ansio on laajaan aineistoon perustuva yksityiskohtainen kartoitus: toistokonstruktioiden luokituksen kehittäminen on vaatinut aineiston perusteellista analysointia, ja aineiston prosessoinnissa Räsänen on ollut tieteellisen systemaattinen. Vaikka Räsänen itse pitää tutkimustaan ennen muuta kvalitatiivisena, hän onnistuu myös valottamaan eri toistokonstruktioiden yleisyysuhteita etenkin perusaineistonsa osalta.

Alussa esittämistäni syistä kehitys on johtamassa siihen, että väitöskirjoja ilmestyy laitossarjoissa tai jopa sähköisessä muodossa, mutta virallisen tarkastuksen jälkeen tekijän on mahdollista viimeistellä tutkimustaan julkaistavaksi. Mielestäni Matti Räsänen kannattaisi viimeistellä väitöskirjaansa niin, että se voitaisiin julkaista laajemmallekin yleisölle suunnattuna versiona. Tässä yhteydessä kannattaisi ehkä vielä harkita muutamia teknisiä ratkaisuja, kuten toistorakenteiden jäsenten esittämistapaa. Nykyversiossa nimittäin toistokonstruktioihin kuulu-

vat ainekset on esitetty sikäli epäjohdonmukaisesti, että leksikaaliset muuttujat (esim. PÄIVÄ, SAVIASTIA) ja kieliopilliset vakiot (mm. sijapäätteet LTA, N) on merkitty kapiteelein, sen sijaan leksikaaliset vakiot (kuten *joukossa* ja *vieressä*) pienin kirjaimin. Näin siis se ainoa elementtiryhmä näistä kolmesta, jolla on yhteisiä piirteitä – siis leksikaalinen (vs. kieliopillinen) ja vakio (vs. muuttuja) – jommankumman muun kanssa, esitetäänkin tyypografisesti eri tavalla kuin kaksi muuta, mutta nämä kaksi muuta kummassakin suhteessa toisistaan eroavaa elementtiryhmää keskenään samalla tavalla. Siten konstruktiot esitetään seuraavaan tapaan: PÄIVÄSTÄ PÄIVÄÄN, KÄSI KÄDESSÄ, TAIDE TAITEEN VUOKSI, PELLE mikä PELLE, TEHTY mikä TEHTY. Ratkaisu on epäjohdonmukainen, ja tekijälle onkin sattunut sellaisia – mahdollisesti juuri tästä epäjohdonmukaisuudesta kumpuavia – lipsahduksia kuin peräti otsikona (V.16) esiintyvä KOROSTAA KOROSTAMASTA PÄÄSTYÄÄN, jossa leksikaalinen vakio *päästyään* onkin merkitty isoin

kirjaimin. Mielestäni kannattaisi harkita, olisiko järkevämpää merkitä molemmat leksikaaliset ainekset tai vaihtoehtoisesti molemmat vakioainekset yhdenmukaisella tavalla.

Vaikka Räsänen ei jatkaisikaan aiheen parissa, jo tähänastinen työ on tuottanut hyvän tuloksen, sillä hänen väitöskirjansa on omaan itsenäiseen tutkimukseen perustuva ja uutta tieteellistä tietoa sisältävä yhtenäinen esitys. Aineisto on laaja, ja sitä on analysoitu tarkoituksenmukaisesti: jaettu hyvin harkittuihin ryhmiin ja luonnehdittu näitä ryhmiä intuitionvaraisesti. Tämänäyttypistä tutkimusta on eri aikoina ja eri suuntauksissa arvostettu vaihtelevasti, mutta Räsänen työ voi yleis-tajuisen aiheen perusteellisena kartoituk-sena kiinnostaa muitakin kuin vain kie-lentutkijoita. Vaikka tekstissä on tekni-seltä kannalta huomautettavaakin, eni-mäkseen se on selkeää ja paikoin suoras-taan nautittavan ilmaisuvoimaista.

KLAUS LAALO
etunimi.sukunimi@uta.fi